

УДК 332.142.4(1-22)(043.3/5)
JEL Classification: J 210, J 430

© Алексеева О.В., Шпикуляк О.Г., Ксенофонтова К.Ю., Шеленко Д.І., Мазур К.В., 2022
Відокремлений структурний підрозділ «Ладизинський фаховий коледж Вінницького
національного аграрного університету», Ладизин
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», Київ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ
Вінницький національний аграрний університет, Вінниця

ЕКОНОМІЧНА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ І ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Проаналізовано економічну результативність розвитку аграрного підприємництва у формуванні зайнятості населення в контексті використання ресурсного потенціалу підприємств. Визначено, що аграрне підприємництво є пріоритетною сферою розвитку національної економіки, основою зайнятості більшості населення сільських територій України на сільському ринку праці. Досліджено, що аграрний сектор економіки характеризується низькою соціальною спрямованістю діяльності суб'єктів господарювання. Встановлено, що сировинна експортоорієнтована направленість сільськогосподарського виробництва зумовлює викривлення структури валового виробництва з акцентом на обмежену групу товарів, що має попит за кордоном. Наведено ефекти у формуванні механізму зайнятості населення. Зайнятість населення сільської місцевості розглянуто шляхом аналізу основних показників та структурних характеристик, що дозволило зробити висновок про важливість неформального сектору реалізації потреби у зайнятості для сільського населення.

Ключові слова: економічна результативність, аграрне підприємництво, ресурсний потенціал, зайнятість населення.

Постановка проблеми. Практика функціонування аграрного сектору економіки України демонструє виключне значення аграрного підприємництва як потужної організаційної основи забезпечення зайнятості населення України. Одним із важливих аспектів, який науково-практично слід розкрити, з огляду на проблеми, які ширяться в аграрному секторі економіки України, на селі є оцінка динаміки, взаємозв'язку економічної результативності і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення. Зокрема акцентування потребують проблеми, які стосуються позиціонування піднятої проблеми в умовах воєнного часу, адже зайнятість безпосередньо залежна від розвитку підприємництва та ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика зазначеного контексту заявлена публікаціями таких вітчизняних і зарубіжних науковців як: О.М. Згурська [1], Н.Г. Міценко [2], С.В. Степаненко [3], А.П. Сава [4], О.В. Федірець [5], Л.М. Пронько [6]. Зокрема: Архитко Б., розглядаючи сільське господарство у період війни, вважає, що одним із напрямків післявоєнної відбудови має бути перегляд структури сільського господарства у контексті роботи малих і великих учасників ринку і тих

можливостей, якими вони володіють [7, с. 8]. При цьому малі суб'єкти аграрного підприємництва готові до активної конкуренції за рахунок їх гнучкості (диверсифікації виробництва, швидкого реагування на змінні вимоги ринку порівняно з великими аграрними підприємствами [8, с. 83]. Крюкова І. О. та Степаненко С. В. [9] вказують, що саме впровадження і реалізація концепції сталого розвитку у практику агробізнесу має ґрунтуватись на чітких позиціях та елементах, які генеруватимуть організацію сталого розвитку агробізнесу на рівні окремих суб'єктів господарської діяльності, сільського господарства, сільських територій, агропродовольчого сектору, як частини національної економіки в цілому [9].

На доцільності розрахунків економічної результативності виробництва продукції рослинництва та тваринництва, структури та розмірів землекористування аграрних підприємств вказує і колектив науковців із Інституту аграрної економіки. [10]. Прощаликіна А.М. та Дудник О.С. вказують на основні напрями активізації аграрного підприємництва в малих формах господарювання, а зокрема які включають: вдосконалення нормативного забезпечення та механізмів регуляторної діяльності; ресурсне забезпечення; покращення

Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення

фінансування та підвищення фінансової стійкості суб'єктів малого аграрного бізнесу та підвищення товарності їх продукції. [11, с. 12]. Дослідницький інтерес щодо піднятої проблеми притаманний і авторам пропонованої публікації [12; 13; 23 - 25]. Разом з цим питання зайнятості потребують постійного наукового опрацювання виходячи із динаміки зміни інституційних умов розвитку аграрного сектору в Україні.

Вирдiлення невирiшених ранiше частин загальної проблеми. У практиці розвитку сучасного вітчизняного аграрного підприємництва на тепер актуального науково-методично вирішення набула необхідність оцінки взаємозв'язку економічної результативності, ефективності використання потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета – здійснити оцінку економічної результативності і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор, сільське господарство зокрема, можна вважати головним драйвером сучасного розвитку економіки України. Місію підприємництва як інституту кваліфікуємо за двома сегментами, а саме: економічний (діяльність для отримання прибутку шляхом створення і опосередкованої вартістю реалізації благ для задоволення потреб); соціальний (надання можливостей реалізації мотивацій до праці та бізнесу). Суб'єктами реалізації місії підприємництва виступає підприємець і підприємство, які за своїм функціональним призначенням щодо зайнятості утворюють різні сектори інституціоналізації цього процесу, а саме: підприємства різних організаційно-правових форм і розмірів; галузі і види діяльності; напрями спеціалізації виробництва. У такому контексті розглядаємо підприємництво щодо зайнятості як інститут, що функціонує для отримання прибутку.

Структурні диспропорції у розвитку аграрного сектору економіки й зокрема сільського господарства поглиблюються, закріпилася ресурсна модель господарювання з переважною орієнтацією на зовнішнього (іноземного) споживача. Національний споживач через невисоку ємність ринку не є пріоритетом, галузь набула виключної залежності від експорту. Необхідно зважати на те, що зазначені проблеми мають системний характер, адже

ведення сільського господарства передбачає використання обмеженого ресурсу земель сільськогосподарського призначення. Багатоваріантність способів здійснення сільськогосподарського виробництва та використання виробленої на наявних земельних площах рослинницької продукції зумовлює різновекторність розвитку галузі сільського господарства, від якої залежать не тільки доходи власників аграрних підприємств та експортні можливості держави, але й можливості щодо реалізації потенціалу робочої сили населення сільської місцевості.

Розглядаючи сегменти зайнятості з точки зору представлення аграрного підприємництва в інституційному механізмі ринку, відзначимо, що до його складу входять різнотипні підприємства. Організаційну складову інституційного механізму аграрного підприємництва складають підприємства різних організаційно-правових форм, що відрізняються між собою, передусім, дозволеними формами залучення капіталу, розподілу відповідальності та одержаних економічних результатів.

Проблема безробіття, яку галузь спроможна вирішувати шляхом розвитку підприємництва – надзвичайно актуальна. Реалізуючи мотивації задоволення потреб, формування соціально-економічного добробуту, суспільство, групи індивідів, господарські та інші організації, а також окремі особи апелюють до ефективності інституту праці. Першочергово, за цільовим ефектом досягнення, диспозиція цього інституту в ринковій економічній системі проєктується на забезпечення зайнятості населення. Проблема багатопланова, проте креативним за напрямками формування знаннєвої конструкції видається галузевий аспект пізнання, зокрема стосовно аграрного сектору. Варто відзначити, що формування організаційно-економічних можливостей для забезпечення аграрної зайнятості становить актуальну для України науково-практичну проблему організаційного, економічного, управлінського, соціального, природоохоронного характеру.

Ефективне сільськогосподарське виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення країни високоякісними продуктами харчування у достатній кількості та різного асортименту. Нинішня аграрна структура є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація у такому вигляді не передбачає соціальний розвиток села, створення нових

Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення

робочих місць, зниження цін на продукти харчування, адже результативність і потенціал аграрних підприємств реалізуються в контексті спрямування на отримання переважно підприємницького прибутку. Оскільки валова продукція та продуктивність праці знаходяться в

органічному взаємозв'язку, можна очікувати, що зростання валових результатів галузі буде стимулювати відповідний попит на робочу силу та витрати на персонал для забезпечення кількісного та якісного приросту працівників галузі зростуть (табл. 1).

Таблиця 1

Результативність діяльності аграрних підприємств в Україні

Роки (абсолютні значення)						Показники	Зміни: VS/попередній рік, %					
2015	2016	2017	2018	2019	2020		2016	2017	2018	2019	2020	T _{серед}
367,8	403,3	391,1	437	449,8	396	Продукція сільського господарства в с/г підприємствах, млрд грн	109,7	97,0	111,7	102,9	88,0	101,5
500,9	513,2	489,2	480	472,1	444	Кількість найманих працівників на підприємствах, тис. осіб	102,5	95,3	98,1	98,4	94,0	97,6
624	765	755,4	868	928,6	857	Продуктивність праці в підприємствах, які здійснювали с/г діяльність, тис. грн	122,6	98,7	114,9	107,0	92,3	106,6

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [14, 15, 16]:

Як показує аналіз показників діяльності та розвитку підприємств, пропорції витримуються в частині співвідношення зростання продуктивності праці та заробітної плати штатних працівників, що зростала протягом всього періоду випереджаючими темпами. Поряд з цим, зростання виробництва валової продукції в сільськогосподарських підприємствах супроводжується зменшенням кількості найманих працівників із середньорічним темпом 2,4 %. Як видно з даних таблиці 1, порушення даних пропорцій вже негативно позначилося на

обсязі продукції сільського господарства, що в 2020 р. впала на 12 %. Якщо деталізувати зміст виробленої продукції за складовими «обсяг виробленої продукції»-«обсяг реалізованої продукції»-«додана вартість» за даними у фактичних цінах (табл. 2), стає очевидним ще одне протиріччя розвитку виробництва у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах: додана вартість суб'єктів господарювання галузі зростає значно нижчими темпами, ніж обсяги виробництва.

Таблиця 2

Економічна динаміка вартостей обсягу продукції (товарів, послуг) та витрат на персонал суб'єктів господарювання в сільському, лісовому та рибному господарстві України у 2015-2019рр.*

Показники	Роки					Зміни: VS/попередній рік, %				
	2015	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019	T _{серед}
Обсяг виробленої продукції, мрд. грн	416,6	474,9	524,1	616,1	636,7	114,0	110,4	117,5	103,3	111,2
Обсяг реалізованої продукції, мрд. грн	372,0	414,8	467,6	540,5	572,7	111,5	112,7	115,6	106,0	111,4
Додана вартість за витратами виробництва суб'єктів господарювання, мрд. грн	186,1	190,2	200,3	207,6	211,4	102,2	105,3	103,6	101,9	103,2
Витрати на персонал, усього, мрд. грн	28,8	33,4	44,3	55,6	63,5	115,8	132,5	125,6	114,1	121,8
Частка в доданій вартості, %	15,5	17,6	22,1	26,8	30,0	x	x	x	x	x
Частка у відповідному показнику по економіці, %	6,7	7,0	7,1	7,0	6,5	x	x	x	x	x

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [17]:

За п'ятирічний період, що використовується нами для аналізу, обсяг виробленої та реалізованої продукції пропорційно зростали із

середнім темпом 11 % на рік. Натомість додана вартість зростала значно повільніше – в середньому на 3 % на рік. При цьому у доданій

Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення

вартості значно зросла частка витрат на персонал, темпи росту яких складали в середньому 22 % на рік. Витрати на персонал наслідують загальноекономічні тенденції: зростання заробітної плати в галузі є наслідком впливу національного ринку праці, адже за період їх частка у відпові дному показнику по економіці не змінилася. В зв'язку з цим, скорочення чисельності працівників сільськогосподарських

підприємств має об'єктивну причину – пошук підприємцями шляхів оптимізації витрат з огляду на тенденції до зменшення частки доданої вартості в структурі виробленої продукції. Проекція зазначених тенденцій на структуру підприємництва за диференціацією велике-середнє-мале-мікропідприємництва (табл. 3) підтверджує дане припущення.

Таблиця 3

Структурні характеристики ефективності розвитку підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарстві по Україні*

Суб'єкти великого підприємництва						Суб'єкти середнього підприємництва					
2015	2016	2017	2018	2019	Т _{серед}	2015	2016	2017	2018	2019	Т _{серед}
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млрд. грн						Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млрд. грн					
61,2	53,0	38,9	54,8	74,2	х	183,2	206,6	238,0	272,2	276,0	х
х	86,6	73,3	140,8	135,4	104,9	х	112,8	115,2	114,4	101,4	110,8
Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг), млрд. грн						Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг), млрд. грн					
68,7	57,7	46,4	63,3	81,0	х	213,1	245,5	269,0	312,5	312,6	х
х	83,9	80,5	136,3	128,0	104,2	х	115,2	109,6	116,2	100,0	110,0
Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн						Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн					
32,4	19,8	8,8	5,9	9,9	х	94,1	96,6	91,9	105,1	115,5	х
х	61,2	44,3	67,3	167,4	74,4	х	102,7	95,1	114,3	109,9	105,2
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності, %						Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності, %					
37,8	30,4	20,8	17,1	26,2	х	36,2	33	24,2	16,4	15,5	х
Суб'єкти малого підприємництва						Суб'єкти мікропідприємництва					
2015	2016	2017	2018	2019	Т _{серед}	2015	2016	2017	2018	2019	Т _{серед}
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млрд. грн						Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млрд. грн					
83,8	98,5	123,3	137,3	140,8		34,1	45,5	54,2	60,8	65,5	х
х	117,5	125,2	111,4	102,5	113,8	х	133,7	119,1	112,2	107,6	117,8
Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг), млрд. грн						Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг), млрд. грн					
92,1	110,7	135,7	155,1	151,9		35,2	51,2	60,1	70,0	75,1	х
х	120,2	122,6	114,4	98,0	113,3	х	145,4	117,4	116,6	107,2	120,9
Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн						Додана вартість за витратами виробництва, млрд. грн					
41,9	48,6	57,4	59,9	51,2	х	15,4	21,9	37,3	31,1	28,8	х
х	115,9	118,2	104,2	85,6	105,1	х	141,6	170,6	83,2	92,8	116,9
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності, %*						Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності, %					
23,4	21,6	15,4	14,3	23,6	х	30,9	26,5	7,7	7,9	8,9	х

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [18]

**Примітка: (з урахуванням мікропідприємництва).

Декомпозиція суб'єктів підприємництва за розміром, дозволило виявити той факт, що низькі темпи зростання доданої вартості сільськогосподарських підприємств характерні для усіх визначених типів підприємств крім суб'єктів мікропідприємництва, та супроводжується падінням показників рентабельності. В секторі мікропідприємництва додана вартість зростає. Проте рентабельність залишається низькою порівняно із рештою типів

підприємств. Особливо катастрофічною ситуація виглядає в секторі великих підприємств, де за період додана вартість зменшувалася в середньому на 25,6 % на рік. Зазначимо, що рентабельність тут підтримувалася на порівняно високому рівні. Це дозволяє підтвердити висновок, що великі підприємства оптимізували витрати шляхом скорочення витрат на робочу силу.

*Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств
у забезпеченні зайнятості населення*

Створена вартість значною мірою перерозподіляється на користь прибутку всупереч інтересам найманих працівників, тому можна стверджувати, що аграрний сектор України характеризується низькою соціальною спрямованістю сільськогосподарських підприємств. Також можна стверджувати про концентрацію вітчизняного аграрного експорту на критично вузькій номенклатурі продукції – рослинних оліях та побічних продуктах від їх виробництва, кукурудзі, пшениці, насінні ріпаку, соєвих бобах, ячменю. Більша частина випуску даної продукції спрямовується на експорт. Зазначені тенденції формують викривлену структуру вітчизняного виробництва з акцентом не на забезпеченні потреб внутрішнього ринку, а на виробництві обмеженої групи товарів для потреб світового ринку.

Зазначена проблема формує цілий ряд наслідкових ознак, які характеризують і зумовлені результативними характеристиками розвитку аграрного виробництва й аграрного підприємництва, що в кінцевому вираженні беруть участь у формуванні інституційного механізму зайнятості населення в частині створення передумов для залучення робочої сили в процеси господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами.

Диспропорції структури виробництва за галузями і видами продукції відбувається за рахунок галузі рослинництва. Причина – специфіка галузі пов'язана з відносно швидким оборотом капіталу й меншими підприємницькими ризиками, на відміну від тваринництва. Результати аналізу показують зростання виробництва продукції експортних галузей і деструктуризацію розвитку продуктових комплексів зорієнтованих на внутрішнє споживання. Середній темп зростання вартості виробленої продукції у рослинництві за оцінюваний період – до 1 % на рік, головні культури-драйвери зростання: зернові та зернобобові культури (середній темп – 1,4 %); культури технічні – 1,7 %, плодові, ягідні, виноград (до 10 % на рік). При цьому за період стрімко знижалася частка кормового сегменту (на 14,6 %).

У тваринництві зростала лише продукції вирощування сільськогосподарських тварин (переважно птиці): на 1 % на рік на тлі зниження у по решті видів продукції. Зазначимо, що тут, як і в рослинництві найвагоміше місце в структурі виробництва займає експортоорієнтована продукція, тоді як частка молока як продукту

традиційно орієнтованого на внутрішній ринок стрімко зменшується.

Загальний деструктив ситуації підтверджено аналізом структури виробництва, що наводить на висновок про загальну диспропорційність результатів функціонування галузі: головний драйвер – рослинництво (за рахунок орієнтації на експорт); тваринництво – менше 25 % вартості валової продукції. Оцінка рівня раціональності економічної поведінки господарюючих суб'єктів дозволяє припустити переважання в структурі виробництва культур, що дозволяють отримати найбільшу вартість продукції з 1 га. Проте аналіз продуктивності посівних площ за вартістю виробленої продукції (у фактичних цінах) дозволяє відобразити актуальні запити суспільства на аграрну продукцію не повною мірою підтверджує висунуту гіпотезу. Якщо по групі зернових культур ще можна стверджувати той факт, що виробляється найбільш дохідна продукція (кукурудза та пшениця), то решта культур: цукрові буряки, картопля, овочі, плоди дозволяють отримати з одиниці площі більш високий дохід, проте займають незначне місце у виробництві валової продукції рослинництва.

У 2019 р. найбільший дохід на 1 га посівної площі давали культури, що спрямовуються переважно на потреби внутрішнього ринку: овочеві культури (101,9 тис. грн), цукровий буряк (34,6 тис. грн), плоди та ягоди (114,2 тис. грн) з частками в загальному випуску відповідно 7,4; 1,3 та 3,7 %. Натомість, найбільшу частку у валовій продукції займали експортоорієнтовані її види: насіння соняшнику (20,1 тис. грн; 19,5 %), кукурудза на зерно (25,2 тис. грн; 20,7 %) та пшениця (21,0 тис. грн; 18,6 %). Зазначена ситуація виявляє господарські пріоритети вітчизняних сільськогосподарських підприємств. У вітчизняній сільськогосподарській практиці пшениця має виключне значення як продовольча, технічна та кормова культура, тож закономірно займає найбільшу питому вагу в посівних площах сільськогосподарських підприємств. Інша ситуація складається стосовно культур, спрямованих на внутрішній ринок (гречка, картопля, овочі відкритого ґрунту, плоди, ягоди). Ці культури, незважаючи на досить високу дохідність гектару посівів займають незначну частку в посівних площах сільськогосподарських підприємств. Це зумовлено передусім, звуженим попитом внутрішнього ринку, що стримується низькими доходами населення. Крім того, сучасне виробництво плодово-овочевої продукції

*Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств
у забезпеченні зайнятості населення*

потребує модернізації існуючої транспортно-логістичної інфраструктури для просування її до споживача, що в нинішніх умовах майже не розвивається через фінансові та організаційні проблеми галузі сільського господарства.

Можна констатувати такий розподіл існуючого аграрного ринку, де сільськогосподарські підприємства обрали експортний вектор розвитку, а господарства населення займають вільні ніші внутрішнього ринку щодо забезпечення населення тими продуктами харчування, виробництво яких залишається непривабливим для підприємницьких структур з огляду на її трудомісткість і низький рівень окупності, ризики інвестицій у відповідні виробничі потужності.

Слід наголосити, що такий підхід має недоліки з точки зору забезпечення продовольчої безпеки держави. Існує цілий ряд соціально-економічних проблем, що не дозволяють в стратегічній перспективі розглядати господарства населення як надійних постачальників продуктів харчування для потреб внутрішнього ринку. Це, насамперед, зменшення потенціалу робочої сили особистих селянських господарств внаслідок об'єктивних соціально-демографічних процесів та обмежений доступ цих суб'єктів до джерел фінансових ресурсів, необхідних для ведення сучасного високотехнологічного виробництва.

Цінові сигнали за умов вільної конкуренції в питанні розміщення ресурсів для формування оптимальної виробничої програми раціональних суб'єктів господарювання є ключовим тезисом економічної науки. Відтак саме співставлення доходів і витрат по галузі має пояснити галузеву структуру виробництва що склалася.

Основні методологічні передумови такого аналізу наступні: ціноутворення на продукцію та ресурси галузі є об'єктивним процесом, що реалізує актуальні суспільні потреби, тому апіорі між цими цінами має простежуватись тісний позитивний кореляційний зв'язок. Проте, на практиці зазначені ціни можуть формуватися в умовах окремих національних економічних систем, що значно відрізняються параметрами економічної кон'юнктури; в сільському господарстві основним критичним ресурсом виробництва є землі сільськогосподарського призначення. Обмеженість площі сільськогосподарських угідь зумовлює необхідність вибору економічними суб'єктами пріоритетів поміж різними видами діяльності. У

широкому розумінні – не тільки між видами сільськогосподарських культур, а й між напрямками використання отриманого врожаю: на харчування населення, корми худоби та птиці, потреби зовнішнього ринку та біоенергетики. Відповідно до концепції раціональної економічної поведінки такий вибір здійснюється виходячи з мети максимізації ефекту від діяльності, враховуючи рамки, створені економічними системами вищого порядку.

Постатейний аналіз витрат на виробництво продукції рослинництва свідчить про досить нерівномірну їх динаміку. Так протягом періоду з зменшилися витрати на оплату послуг сторонніх організацій в рослинництві та тваринництві – відповідно в середньому на 17,7 % на рік, що характеризує, перш за все, слабку орієнтацію вітчизняних сільгосптоваровиробників на формування надійної мережі контрагентів. Закономірно стрімко зростали ціни на імпортовані ресурси: нафтопродукти – 13,8, насіння – 13,9, запчастини – 10,0 %, мінеральні добрива – 18,5 % на рік. Проте, найбільшою мірою за зазначений період зростали витрати на сплату орендної плати за земельні паї – в середньому 21 % на рік та оплати праці (в середньому на 22,1 % в рослинництві та 20,6 % в тваринництві). Це відображає об'єктивну тенденцію до зростання цінності землі та зростання заробітної плати в економіці цілому.

Нами окреслено цілий ряд організаційно-економічних проблем (табл. 4), вирішення яких має відбутися не тільки через самоорганізацію підприємців галузі, але й за активного регуляторного впливу державних та громадських структур, зокрема через: реструктуризацію галузі; переорієнтацію її на виробництво товарів з високою доданою вартістю; формування сприятливого стимуляційного середовища для підвищення конкурентоспроможності.

Зайнятість в галузі наслідуює прямий зв'язок із результативністю підприємництва в сільському господарстві та їх потенціалом. Адже зокрема розширення обсягу та зміна структури виробництва відповідним чином обумовлюють потреби у персоналі відповідної кількості, спеціальності та кваліфікації.

Нинішня структура сільськогосподарського виробництва зумовлена спеціалізацією сільськогосподарських підприємств на вирощуванні високорентабельних експортоорієнтованих культур, що не передбачає створення нових

Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у забезпеченні зайнятості населення

робочих місць. Натомість виробництво підвищення зайнятості в підприємницькому секторі сільського господарства має стати особистих сілянських господарствах населення, стимулювання інституціоналізації особистих що не мають формального статусу. селянських господарств з набуттям ними Неформальний сектор забезпечує офіційного статусу. працевлаштування до 30 % зайнятого сільського населення. Таким чином. основним напрямом

Таблиця 4

Організаційно-економічні проблеми результативності функціонування аграрних підприємств у формуванні зайнятості населення*

Сутність проблеми	Негативні наслідки
<i>розбалансованість виробництва в плані недоотримання раціональної спеціалізації</i>	переважання рослинництва, зокрема експортоорієнтованих культур і занепад тваринництва; порушення екологічного балансу; зменшення робочих місць і погіршення соціального захисту населення; зникнення спеціальних галузей виробництва (хмелярство, льонарство, вівчарство); зниження рівня продовольчої безпеки, зокрема по продуктах тваринництва
<i>постійне підвищення ресурсної ємності виробництва за підвищення енергетичних затрат на одиницю продукції</i>	здорожчання виробництва; відмова від вирощування високо затратних культур; зниження запасу конкурентоспроможності за рівнем собівартості продукції, деінноватизація виробництва, особливо в малих господарствах; зниження потенціалу розширеного відтворення і економічного зростання в аграрному бізнесі
<i>орієнтація галузі на зовнішні ринки збуту продукції</i>	усталена залежність перспективи відтворювальних процесів у сільському господарстві від попиту на зовнішніх ринках та цінових коливань, поглиблення «ресурсного прокляття» галузі
<i>переважання непідприємницького сектору (господарства населення) над підприємницькими (сільськогосподарські підприємства) у виробництві окремих видів продукції, особливо тваринницької</i>	деінноватизація виробництва; зниження якості виробленої продукції через примітивні технології натурального господарства; обмеженість у зростанні обсягів виробництва з причини старіння населення; занепад сільських територій, посилення репресивності розвитку сіл.
<i>нестабільність, часта змінюваність засад державного регулювання</i>	інституційна непрозорість підтримки виробників; дезорганізація інфраструктури та інституційного забезпечення; недовіра виробників до рішень держави в регуляторній політиці
<i>зниження загального рівня конкурентоспроможності виробництва за якістю продукції</i>	зменшення доходності виробництва і відтворювальної здатності цін; заміщення вітчизняної продукції іноземною, занепад сільського способу життя

*Сформовано автором на основі досліджень

Висновки. Результативність розвитку аграрного підприємництва забезпечуватиме формування відповідного інституційного механізму сприяння залучення сільського населення зокрема, у виробничо-господарський процес і загалом до ведення підприємницької діяльності (створення нових суб'єктів господарювання). Структурно пріоритет сприяння розвитку аграрного підприємництва, за консолідації підтримки державою, який гарантовано забезпечить удосконалення механізму зайнятості – це сектор фермерства, особливо сімейного, а також кооперації. Ці сектори сьогодні є основними, які мають беззаперечно потенціал у створенні додаткових робочих місць, а також нових суб'єктів підприємництва у секторі малих форм

господарювання. На даному контексті потрібно переважно акцентувати увагу при розробці стратегій, реалізації програм підтримки аграрного підприємництва в Україні, у тому числі для досягнення критеріїв сталого розвитку сільських територій. Зокрема в цьому полягає наше концептуальне бачення шляхів вирішення піднятої в дисертації проблеми – перспективи здобуття ефектів поступальності у тріаді «аграрне підприємництво – механізм – зайнятість населення». Таким чином, утворений завдяки взаємодії держави і ринку, а також залежно від результативності (соціальної, економічної, виробничо-господарської) аграрних підприємств механізм зайнятості населення – сформує систему чинників, засобів, заходів сприяння забезпеченню траєкторії зростання соціально-

*Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств
у забезпеченні зайнятості населення*

економічного добробуту населення. Процес розвитку аграрного підприємництва у формуванні механізму зайнятості населення. Процес розвитку аграрного підприємництва у формуванні інституційного механізму зайнятості населення зазнає постійних перманентних змін, які відбуваються завдяки ринковому балансуванню попиту-пропозиції. У підсумковому представленні нашої авторської

позиції зазначимо, що реалізація концепту забезпечення соціально-економічно ефективного розвитку аграрного підприємництва за спрямуванням на формування (удосконалення) інституційного механізму зайнятості населення має стати: головним орієнтиром глобальної перспективи для зростання вітчизняної економіки; інноватизації аграрної галузі у напрямі збалансування вигод і витрат.

Список літератури

1. Згурська О.М. Особливості формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах інформаційного суспільства. 2016. № 7. Економіка та суспільство. С. 329-334
2. Міценко Н.Г., Кумечко О.І. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, структура, стратегія використання. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.9. С. 193-198
3. Степаненко С. В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. Ефективна економіка. 2022. № 2. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10039> (дата звернення: 19.06.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.2.96
4. Сава А.П., Сасенко М.Г., Сидорук Б.О., Олійник О.Р., Довгань О.М., Мединська О.Я. Погребняк І.І., Довгань С.В., Мандибура Я.В., Личук Л.І. Науково-практичні рекомендації з вивчення тенденцій демографічного розвитку і формування ефективної зайнятості населення у сільській місцевості, обґрунтування та реалізації теоретико-методологічних засад формування і удосконалення механізмів соціальної інфраструктури на регіональному рівні. Тернопіль: ТАЙП, 2013. - 68 с.-
5. Федірець О.В., Сазонова Т.О., Манич Н.М. Структурна характеристика ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». 2020. № 45/2020. С. 142-146
6. Пронько Л. М. Економічні засади формування зайнятості населення в сільськогосподарському виробництві. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 73–78. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.73
7. Архитко Б. Роль сільського господарства у відновленні економіки України. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39266/2/FMNEscps_2022_Arkhytko_B-Role_of_agriculture_in_the_8-10.pdf (дата звернення: 19.06.2022).
8. Неміш Д.В., Гуменюк М.М. Основи функціонування малого аграрного підприємництва в умовах євроінтеграції. Вісник аграрної науки. 2022, №8 (833), С. 79–88 URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2022_08_10.pdf
9. Крюкова І. О., Степаненко С. В. Ефективність вітчизняного агробізнесу у призмі пріоритетів сталого розвитку. АГРОСВІТ № 9–10, 2022. С. 3–12. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/9-10_2022.pdf
10. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія. Лупенко Ю.О. та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с
11. Прощаликіна А.М., Дудник О.С. Зарубіжний досвід державної підтримки суб'єктів малого аграрного підприємництва та можливості його застосування в Україні. Агросвіт. 2017. № 24. С. 9–14
12. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. Економіка АПК. 2019. №6. С. 73-82.
13. Алексеева О.В. Роль аграрного підприємництва у забезпеченні зайнятості населення. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 38. Ч.1. С. 80-85
14. Сільське господарство України 2018: стат. збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 235 с.;
15. Сільське господарство України 2019. Стат. збірник. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf (дата звернення: 01.07.2022 р.);
16. Сільське господарство України 2020: стат. зб. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_Ukr_2020.pdf. (дата звернення: 01.07.2022 р.)
17. Діяльність суб'єктів господарювання 2019. Стат. збірник. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/DSG_2019.pdf (дата звернення: 01.07.2022 р.)
18. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2019. Стат. збірник. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Dsvsmm_19.pdf (дата звернення: 01.07.2022 р.)
19. Національні рахунки України за 2019 рік» http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/Nac_rah_19.pdf (дата звернення 29.08.2022)
20. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2020 році. Інформація державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.07.2022 р.).

Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств
у забезпеченні зайнятості населення

21. Рослинництво України за 2020 рік URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_rosl_2020.pdf (дата звернення: 01.07.2022 р.)
22. Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 29.08.2022)
23. Шпикуляк О.Г. Ефективність управління аграрним підприємством. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 22-25.
24. Шпикуляк О., Алексеева О., Мазур К., Ксенофонтова К., Суховій А. Концептуалізація інституційної ролі підприємництва у формуванні механізму зайнятості населення для сталого розвитку сільських територій. *Аграрна економіка*, 2022 Т. 15. № 3-4. С. 75-84.
25. Levandivskiy, O. ., **Shpykuliak, . O.** ., Balaniuk, I. ., Svynous, I. ., & Shelenko, D. (2022). MODELING OF ADDED VALUE AS A FINANCIAL INDICATOR OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE REGIONS OF UKRAINE . *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 44(3), 288–301. <https://doi.org/10.15544/mts.2022.30>

References

1. Zgurska O.M. (2016) "Peculiarities of the formation of the resource potential of agrarian enterprises in the conditions of the information society", *Economy and society*, no. 7, pp. 329-334
2. Mitsenko N.G., Kumechko O.I. (2010) "Resource potential of the enterprise: essence, structure, strategy of use." *Scientific bulletin of UNFU*. Vol. 20.9. pp. 193-198
3. Stepanenko S. V. (2022). "Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions". *Efficient economy*, no. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10039>, (access date: 05/19/2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.2.96
4. Sava A.P., Sayenko M.G., Sydoruk B.O., Oliynyk O.R., Dovgan O.M., Medinska O.Ya. Pogrebnyak I.I., Dovgan S.V., Mandybura Y.V., Lychuk L.I. (2013), *Naukovo-praktychni rekomendatsii z vyvchennia tendentsii demografichnoho rozvytku i formuvannia efektyvnoi zainiatosti naselennia u silskii mistsevosti, obgruntuvannia ta realizatsii teoretyko-metodolohichnykh zasad formuvannia i udoskonalennia mekhanizmiv sotsialnoi infrastruktury na rehionalnomu rivni* [Scientific and practical recommendations for the study of trends in demographic development and the formation of effective employment of the population in rural areas, justification and implementation of theoretical - methodological principles of formation and improvement of social infrastructure mechanisms at the regional level].: TAYP, Ternopil
5. Fedirets O.V., Sazonova T.O., Manych N.M. (2020), "Structural characteristics of the resource potential of agricultural enterprises", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: "Economics and Management"*, no. 45/2020, pp. 142-146
6. Pronko L. M. (2022), "Economic principles of the formation of employment of the population in agricultural production", *Economy and the state*, no. 5, pp. 73–78. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.73, (access date: 06/19/2022).
7. Arkhitko B. (2022), "The role of agriculture in the recovery of the economy of Ukraine", available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39266/2/FMNESCPS_2022_Arkhytko_B-Role_of_agriculture_in_the_8-10.pdf, (access date: 05/19/2023).
8. Nemish D.V., Humeniuk M.M. (2022). "Fundamentals of the functioning of small agrarian entrepreneurship in the conditions of European integration", *Bulletin of Agrarian Science*, no. 8 (833), pp. 79–88, available at: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2022_08_10.pdf, (access date: 05/19/2023).
9. Kryukova I. O., Stepanenko S. V. (2022), "Efficiency of domestic agribusiness in the light of sustainable development priorities", *AGROSVIT*, no. 9–10, pp. 3–12, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/9-10_2022.pdf.
10. Lupenko Yu.O. and others (2017), *Rozvytok malych ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist: monohrafiia*, [Development of small agricultural enterprises in the market institutional environment: indicators and efficiency: monograph], Lupenko Yu.O. ed. NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.
11. Proshchalykina A.M., Dudnyk O.S. (2019), "Foreign experience of state support of small agrarian business entities and the possibilities of its application in Ukraine", *Agrosvit*, no. 24, pp. 9–14
12. Shpykulyak O.G., Malik M.Y. (2019), "Institutional analysis of the development of entrepreneurship in the agrarian sector of the economy: methodical aspect", *Ekonomika APK*, no. 6, pp.73-82.
13. Alekseeva O.V. (2019), "The role of agrarian entrepreneurship in ensuring employment of the population", *Black Sea Economic Studies*, vol. 38, part 1, pp. 80-85
14. State Statistics Service of Ukraine (2019), *Agriculture of Ukraine 2018: Stat. collection*. Kyiv.
15. State Statistics Service of Ukraine (2020), *Agriculture of Ukraine 2019: Stat. collection*, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf (date of application: 07/01/2022).
16. State Statistics Service of Ukraine (2021), *Agriculture of Ukraine 2020: Stat. collection*, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2020.pdf (date of application: 07/01/2022).
17. State Statistics Service of Ukraine (2020), *Activity of business entities 2019: stat. collection*, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/DSG_2019.pdf (date of application: 07/01/2022).

*Економічна результативність і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств
у забезпеченні зайнятості населення*

18. State Statistics Service of Ukraine (2020), Activity of subjects of large, medium, small and micro enterprises 2019: stat. collection, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Dsvsmm_19.pdf (date of application: 07/01/2022)
19. State Statistics Service of Ukraine (2020), National accounts of Ukraine for 2019, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/Nac_rah_19.pdf (access date 29.08.2022).
20. State Statistics Service of Ukraine (2021), Commodity structure of foreign trade in 2020: information of the State Statistics Service of Ukraine, URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date: 07/01/2022).
21. State Statistics Service of Ukraine (2021), Plantation of Ukraine for 2020: Stat. Collection, , available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_rosl_2020.pdf (access date: 07/01/2022).
22. State Statistics Service of Ukraine (2021), Expenditures for the production of agricultural products in agricultural enterprises, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date 08/29/2022).
23. O. Shpykulyak (2005), "Effectiveness of management of an agricultural enterprise", *Economika of APK*, no. 3, pp. 22-25.
24. Shpykulyak O., Alekseeva O., Mazur K., Ksenofontova K., Sukhovi A. (2022), "Conceptualization of the institutional role of entrepreneurship in the formation of the population employment mechanism for the sustainable development of rural areas", *Agrarian Economy*, vol. 15, no. 3 -4, pp.75-84.
25. Levandivskyi, O. ., *Shpykuliak, . O. .*, Balaniuk, I. ., Svytnous, I. ., & Shelenko, D. (2022). MODELING OF ADDED VALUE AS A FINANCIAL INDICATOR OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE REGIONS OF UKRAINE . *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, no. 44(3), 288–301. <https://doi.org/10.15544/mts.2022.30>

Summary

Olha Aliksieieva, Oleksandr Shpykuliak, Diana Shelenko, Kateryna Mazur, Kateryna Ksenofontova

**ECONOMIC EFFICIENCY OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE FORMATION
OF THE INSTITUTIONAL MECHANISM OF EMPLOYMENT AND THE IMPLEMENTATION
OF THE PRINCIPLES OF SOCIALLY RESPONSIBLE MANAGEMENT**

The economic effectiveness of the agrarian entrepreneurship's development in formation of employment among rural population in context resource potential using by enterprises is analyzed. It was determined that agrarian entrepreneurship is a priority area of the national economy development, the basis of employment of the majority of the rural population in Ukraine and remains the main type of activity that forms demand in the rural labor market. In order to study dynamics of the development of agrarian enterprises structures, a methodical approach for structuring entities of agrarian enterprise was used. It made possible to determine the prospects for the development of employment, taking into account the peculiarities of the economic entities. It has been studied that the agrarian sector of national economy that characterized by a low social orientation in activities of economic entities, where the value is redistributed by favor of profit but not the interests of employees. It was established that the raw material export-oriented agricultural production leads to a deformation of structure of gross production with emphasis on a limited group of goods that is in demand abroad, instead of meeting the needs of the domestic market. The effects, their analytical confirmation and organizational and economic problems of the effectiveness of entrepreneurship in formation of institutional mechanism of rural population in Ukraine employment are given. An analysis of development of Ukrainian farms was carried out through: an analysis of dynamics their availability, size, productivity and effectiveness development. It made possible to draw a conclusion about the presence of a stable growth trend in agricultural sector of national economy. There was considered employment of the rural population by analyzing the main indicators and structural characteristics, which allowed us to draw a conclusion about the importance of the informal sector in realizing the need for employment for the rural population.

Keywords: economic performance, agrarian entrepreneurship, resource potential, population employment.